

ปัญหาการระงับข้อพิพาททางเศรษฐกิจของอาเซียน

ประชาคมอาเซียน หรือสมาคมประชาชาติแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Association of South East Asian Nations : ASEAN) เป็นองค์การระหว่างประเทศในระดับภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่มีเป้าประสงค์ในการรักษาสันติภาพ ความมั่นคง และเสถียรภาพในภูมิภาค ซึ่งประกอบด้วยความร่วมมือสามเสาหลัก ได้แก่ ประชาคมการเมืองและความมั่นคงอาเซียน (ASEAN Political-Security Community หรือ APSC) ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน (ASEAN Economic Community หรือ AEC) และประชาคมสังคมและวัฒนธรรมอาเซียน (ASEAN Socio-Cultural Community หรือ ASCC) โดยเฉพาะการร่วมมือด้านเศรษฐกิจ ซึ่งอาเซียนมุ่งประสงค์สร้างตลาดและฐานการผลิตเดียวที่มีเสถียรภาพ นอกจากนี้อาเซียนยังมีการเตรียมความพร้อมเรื่องกลไกการระงับข้อพิพาท โดยกำหนดไว้ในหมวด 8 การระงับข้อพิพาทของกฎบัตรอาเซียน แต่เป็นเพียงบทบัญญัติที่กำหนดวิธีการระงับข้อพิพาทโดยสันติวิธีไว้อย่างกว้างๆ ไม่มีสภาพบังคับที่ชัดเจนแก่รัฐสมาชิก แต่อย่างไรก็ตามอาเซียนได้จัดทำพิธีสารอาเซียนที่กำหนดกลไกการระงับข้อพิพาทด้านเศรษฐกิจไว้เป็นการเฉพาะอย่าง “พิธีสารว่าด้วยกลไกการระงับข้อพิพาทของอาเซียน (ASEAN Protocol on Enhanced Dispute Settlement Mechanism – EDSM)” ซึ่งเป็นการนำกลไกการระงับข้อพิพาทขององค์การการค้าโลก (WTO) มาเป็นต้นแบบ แต่จนถึงปัจจุบันยังไม่มีรัฐสมาชิกคู่พิพาทใดเลือกใช้กระบวนการระงับข้อพิพาทตามพิธีสารดังกล่าว จึงต้องมีการศึกษาถึงสภาพปัญหาการระงับข้อพิพาททางเศรษฐกิจของอาเซียน เพื่อเปรียบเทียบกับกระบวนการระงับข้อพิพาทขององค์การการค้าโลก โดยมีรายละเอียด ดังนี้

1. การระงับข้อพิพาทขององค์การการค้าโลก

องค์การการค้าโลก (World Trade Organization: WTO) เป็นองค์การระหว่างประเทศ ที่มีพัฒนาการมาจากการทำความเข้าใจปัญหาและการค้าหรือแกตต์ (General Agreement on Tariffs and Trade: GATT) โดย WTO ได้มีกลไกในการระงับข้อพิพาทระหว่างรัฐสมาชิก แต่โครงสร้างของกลไกการระงับข้อพิพาทของ WTO ไม่มีลักษณะเหมือนกับระบบศาลในคอมมอนลอว์ (Common Law) หรือระบบ Judge-Made Law ที่ศาลหรือองค์กรที่มีอำนาจในการระงับข้อพิพาทสามารถสร้างกฎหมายผ่านการตีความและให้รายละเอียดแก่บทบัญญัติได้โดยตรง อย่างไรก็ตาม ในทางปฏิบัตินั้นองค์กรในการระงับข้อพิพาทของ WTO ทั้งองค์กรหลักและองค์กรย่อยต่างมีบทบาทที่สำคัญยิ่งในการพัฒนากฎหมาย WTO และทำให้พันธกรณีระหว่างประเทศที่อยู่ในรูปแบบลายลักษณ์อักษรมีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น

การระงับข้อพิพาทในยุคก่อนที่จะมีการตั้ง WTO นั้น การรับรองผลจะใช้ระบบฉันทามติ (consensus) โดยเปิดโอกาสให้ภาคีสมาชิกที่ไม่เห็นด้วยกับคำตัดสินขององค์กรระงับข้อพิพาท สามารถยื่นคัดค้านคำตัดสินได้ แต่การระงับข้อพิพาทดังกล่าวไม่ได้กำหนดระยะเวลาในแต่ละขั้นตอนที่ชัดเจน จึงส่งผลให้กลไกดังกล่าวต้องประสิทธิภาพ ต่อมาได้มีการปรับปรุงกลไกการระงับข้อพิพาท โดยได้เพิ่มข้อกำหนดว่าด้วยระยะเวลาในการระงับข้อพิพาทของแต่ละขั้นตอนไว้อย่างชัดเจน และเปลี่ยนระบบการลงคะแนนเสียงรับรองคำตัดสินจากเดิมใช้ระบบฉันทามติมาเป็นระบบ “ฉันทามติไม่รับรอง” (negative consensus) และได้มีการบัญญัติเป็นลายลักษณ์อักษร ภายใต้ข้อตกลง “ความเข้าใจว่าด้วยกฎและกระบวนการที่ใช้ในการระงับข้อพิพาท”

(The Understanding on Rules and Procedures Governing the Settlement of Disputes หรือเรียกว่า ข้อตกลง DSU) ซึ่งมีสถานะเป็นสนธิสัญญาพหุภาคีนั้น

กระบวนการระงับข้อพิพาทภายใต้หลักการใหม่ของ WTO นี้ มีเป้าหมายเพื่อปรับปรุงเสริมสร้าง ข้อบังคับและวิธีปฏิบัติในกระบวนการระงับข้อพิพาทดังกล่าวให้มีความเข้มแข็งมากยิ่งขึ้น โดยมีการจัดตั้ง องค์การระงับข้อพิพาท (Dispute Settlement Body – DSB) เพื่อทำหน้าที่ควบคุมตรวจตราการระงับข้อ พิพาทให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ กล่าวคือ DSB ทำหน้าที่ในการควบคุมดูแลกระบวนการระงับข้อพิพาท และ มีบทบาท ในการพิจารณาให้ความเห็นชอบการดำเนินการระงับข้อพิพาทในแต่ละขั้นตอน เพื่อให้ผลการพิจารณา ของระบบการระงับข้อพิพาทภายใต้ DSB มีสภาพบังคับให้ประเทศสมาชิกคู่กรณีปฏิบัติตามคำวินิจฉัยชี้ขาดอย่าง เคร่งครัด

บทบาทของ DSB ที่สำคัญ ได้แก่ การจัดการประชุมเพื่อพิจารณากระบวนการระงับข้อพิพาททั้งระบบ ซึ่งมีหน้าที่รับรองการแต่งตั้งคณะกรรมการวินิจฉัยข้อพิพาท รวมถึงการรับรองผลการพิจารณาของคณะกรรมการ ดังกล่าว รวมทั้งลงมติอนุญาตให้สมาชิกใช้สิทธิอุทธรณ์และรับรองผลการตัดสินขององค์กรอุทธรณ์ และเมื่อ ข้อพิพาทเป็นที่สุด DSB มีบทบาทในการดูแลให้สมาชิกปฏิบัติตามคำตัดสิน ซึ่งกลไกการระงับข้อพิพาทของ WTO และการกำกับให้เป็นไปตามคำตัดสิน มีขั้นตอนโดยสรุป ดังนี้

1. กลไกการระงับข้อพิพาทของ WTO

1.1 การปรึกษาหารือ (Consultation) เป็นขั้นตอนแรกของการระงับข้อพิพาททางการค้าในระหว่าง รัฐสมาชิกของ WTO เมื่อสมาชิกใดเห็นว่าผลประโยชน์ทางการค้าของตนต้องเสื่อมเสียไปเพราะการละเมิด กฎเกณฑ์ทางการค้าโดยสมาชิกอื่น สามารถขอหารือกับสมาชิกที่ทำให้เกิดความเสียหายได้ โดยคำร้องขอปรึกษาหารือ ต้องทำเป็นลายลักษณ์อักษร ระบุถึงมาตรการที่เป็นประเด็นข้อพิพาทและข้อกฎหมายที่เกี่ยวข้อง ซึ่งฝ่ายที่ถูกขอ ปรึกษาหารือจะต้องตอบรับคำขอหารือภายใน 10 วัน และจัดให้มีการปรึกษาหารือโดยสุจริตภายใน 30 วัน หลังจากวันที่ ได้รับคำร้องขอ หากไม่มีการหารือภายในระยะเวลาดังกล่าว หรือทั้งสองฝ่ายเห็นว่าการหารือดังกล่าวไม่สามารถ สรุปผลได้ภายใน 60 วัน หลังจากวันที่ได้รับคำร้องขอ หรือภายใน 20 วัน ในกรณีฉุกเฉินเร่งด่วน สมาชิกที่ร้องขอ ปรึกษาหารือมีสิทธิขอให้ตั้งคณะกรรมการวินิจฉัยข้อพิพาท (Panel) เพื่อพิจารณากรณีพิพาทได้

1.2 คณะกรรมการวินิจฉัยข้อพิพาท (Panel) ในการระงับข้อพิพาท หากปรากฏว่าการ ปรึกษาหารือไม่อาจทำได้ เนื่องจากสมาชิกผู้ถูกร้องไม่ตอบรับคำขอ หรือไม่จัดให้มีการปรึกษาหารือหรือไม่ ยอมเจรจาปรึกษาหารือในกำหนดเวลา 60 วัน หลังจากวันที่ได้รับคำร้องขอ เว้นแต่กรณีเร่งด่วนที่ระยะเวลา เหลือเพียง 20 หรือสมาชิกคู่พิพาทไม่อาจตกลงเจรจากันได้ภายในระยะเวลาดังกล่าว สมาชิกผู้ร้องมีสิทธิยื่นคำร้องขอ เป็นลายลักษณ์อักษรต่อ DSB ให้มีการตั้งคณะกรรมการวินิจฉัยข้อพิพาท โดยคำขอดังกล่าวต้องระบุผลการหารือ ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับประเด็นที่พิพาท และข้อกฎหมายที่เกี่ยวข้อง เมื่อ DSB ได้รับคำขอของสมาชิกผู้ร้อง จะมีการ ประชุมเพื่อตั้งคณะกรรมการวินิจฉัยข้อพิพาท เว้นแต่ DSB มีฉันทามติไม่รับคำร้องก็ จะไม่มีการตั้งคณะกรรมการ

การพิจารณาของคณะกรรมการ สมาชิกคู่พิพาทจะต้องตกลงกันเพื่อกำหนดขอบเขตการพิจารณาของ คณะกรรมการ ภายใน 20 วัน จากวันที่แต่งตั้งคณะกรรมการ หากไม่สามารถตกลงกันได้ต้องใช้ขอบเขตการ พิจารณาตาม DSU และการพิจารณาของคณะกรรมการต้องดำเนินการให้แล้วเสร็จภายใน 6 เดือน นับจากวันที่ได้ มีการแต่งตั้ง หรือในกรณีฉุกเฉินเร่งด่วนจะดำเนินการให้แล้วเสร็จภายใน 3 เดือน เมื่อพิจารณาเสร็จแล้ว คณะกรรมการจะทำรายงานวินิจฉัยเสนอสมาชิกคู่พิพาทตรวจสอบความถูกต้องในรายละเอียดก่อน

หลังจากนั้นคณะกรรมการจะจัดทำรายงานวินิจฉัยชั่วคราว ซึ่งมีทั้งข้อวินิจฉัยในเท็จจริงและข้อกฎหมาย แล้วส่งให้สมาชิกคู่พิพาทพิจารณาตรวจสอบความถูกต้องอีกครั้ง ซึ่งสมาชิกคู่พิพาทอาจขอให้มีการประชุมร่วมถกเถียงในประเด็นต่างๆ ของคำวินิจฉัยชั่วคราวกับคณะกรรมการได้ เมื่อดำเนินการในขั้นนี้แล้ว คณะกรรมการจะจัดทำรายงานฉบับสุดท้ายขึ้นและส่งไปยังรัฐคู่พิพาท DSB และแจ้งเวียนให้สมาชิก WTO ทั้งหมด และเพื่อให้สมาชิกมีเวลาเพียงพอในการพิจารณารายงานของคณะกรรมการ DSB จะยังไม่พิจารณาจนกว่าจะพ้นระยะเวลา 20 วันหลังจากที่ได้แจ้งเวียนให้สมาชิก

สำหรับกรคัดค้านรายงานต้องดำเนินการอย่างน้อยภายใน 10 วันก่อนที่ DSB จะประชุมพิจารณา และภายใน 60 วัน หลังจากที่ได้แจ้งเวียนให้สมาชิก DSB จะประชุมพิจารณารายงานเพื่อลงมติอนุมัติ ในกรณี DSB มีฉันทามติไม่รับรองรายงานดังกล่าวจะส่งผลให้รายงานนั้นตกไป หากรัฐคู่พิพาทฝ่ายใดแจ้งใช้สิทธิอุทธรณ์ DSB จะยังไม่พิจารณารายงานของคณะกรรมการ จนกว่าจะสิ้นสุดกระบวนการอุทธรณ์

1.3 องค์การอุทธรณ์ (Appellate Body) การยื่นอุทธรณ์เป็นสิทธิเฉพาะสมาชิกคู่พิพาท และอุทธรณ์ได้เฉพาะประเด็นการตีความข้อกฎหมายเท่านั้น โดยสมาชิกที่ไม่พอใจคำวินิจฉัยของคณะกรรมการวินิจฉัยข้อพิพาทต้องยื่นคำร้องขอตั้งองค์การอุทธรณ์ต่อ DSB ภายใน 60 วัน นับแต่วันที่มิกาแจ้งเวียนคำวินิจฉัยดังกล่าว องค์การอุทธรณ์มีอำนาจในการวินิจฉัยยื่น แก้ไข หรือกลับคำวินิจฉัย ซึ่งผลของคำตัดสินขององค์การอุทธรณ์ถือเป็นที่สุด และองค์การอุทธรณ์ไม่จำต้องผูกพันหรือตัดสินตามคำวินิจฉัยเดิม ซึ่งองค์การอุทธรณ์ต้องพิจารณาอุทธรณ์ให้แล้วเสร็จภายใน 60 วัน หลังจากวันที่สมาชิกยื่นคำร้องขอตั้งองค์การอุทธรณ์ แต่หากมีความจำเป็นสามารถขอขยายระยะเวลาออกไปได้ แต่รวมระยะเวลาการพิจารณาอุทธรณ์ทั้งสิ้นต้องไม่เกิน 90 วัน และต้องมีการจัดทำรายงานส่งให้สมาชิกคู่พิพาทตรวจสอบความถูกต้อง และแจ้งเวียนให้สมาชิก WTO ทั้งหมดทราบก่อนเข้าสู่ที่ประชุม DSB พิจารณารับรองรายงานดังกล่าว ซึ่งต้องลงมติรับรองภายใน 30 วัน นับแต่วันที่ได้แจ้งเวียนให้สมาชิก WTO ทั้งหมดทราบ และเมื่อ DSB รับรายงานแล้วก็จะมีผลผูกพันทางกฎหมายต่อสมาชิกคู่พิพาท เว้นแต่ DSB มีฉันทามติไม่รับรายงานคำวินิจฉัยขององค์การอุทธรณ์

แต่อย่างไรก็ตาม ในแต่ละขั้นตอนของระบบการระงับข้อพิพาท ซึ่งเริ่มต้นที่การขอปรึกษาหารือระหว่างสมาชิกคู่พิพาทจนถึงการเข้าสู่การพิจารณาของคณะกรรมการวินิจฉัยข้อพิพาทและองค์การอุทธรณ์ตามลำดับ สมาชิกมีสิทธิใช้ระบบการระงับข้อพิพาททางเลือก หรือการระงับข้อพิพาทโดยอาศัยมาตรการประนีประนอมในรูปแบบต่างๆ ได้ไม่ว่าคดีจะอยู่ในขั้นตอนใดของข้อพิพาท โดยรัฐคู่พิพาทอาจตกลงให้มีคนกลางที่มีความน่าเชื่อถือ เช่น ผู้อำนวยการองค์การการค้าโลก WTO เป็นสื่อกลางในการหาข้อยุติ (Good Office) หรือทำหน้าที่เป็นคนกลางเข้าประนีประนอมข้อพิพาทด้วยการเสนอข้อเสนอมในการระงับข้อพิพาทให้แก่คู่พิพาท (Conciliator) หรือทำหน้าที่เป็นผู้ไกล่เกลี่ยด้วยการโน้มน้าวให้คู่พิพาทเพื่อช่วยหาข้อยุติ (Mediator) ซึ่งกระทำการเป็นการลับเฉพาะผู้แทน คณะทำงานจากรัฐคู่พิพาท และคนกลางเท่านั้น โดยกระบวนการดังกล่าวจะเริ่มขึ้นและสิ้นสุดลงเมื่อโดยอ้อมเป็นไปตามที่รัฐคู่พิพาทได้ตกลงกัน นอกจากนี้ กระบวนการดังกล่าวสามารถดำเนินการคู่ขนานไปกับกระบวนการพิจารณาของคณะกรรมการวินิจฉัยข้อพิพาทก็ได้

2. การปฏิบัติตามคำวินิจฉัย (Implementation)

สมาชิกที่แพ้คดีต้องปฏิบัติตามคำวินิจฉัยของ Panel หรือ Appellate Body ทันที หรือภายในระยะเวลาที่เหมาะสม ซึ่งต้องไม่เกิน 15 เดือน นับแต่วันที่มีการลงมติรับรองผลคำวินิจฉัยโดย DSB หากไม่มีการปรับปรุงมาตรการภายในระยะเวลาที่เหมาะสมดังกล่าว สมาชิกอีกฝ่ายมีสิทธิร้องขอต่อ DSB ให้ออก

มาตรการชั่วคราวเพื่อบรรเทาความเสียหายที่เกิดขึ้นและเร่งรัดให้สมาชิกคู่พิพาทปฏิบัติตามคำตัดสินโดยเร็ว โดยมีมาตรการ ดังนี้

2.1 มาตรการชดเชยค่าเสียหาย เป็นการให้สิทธิพิเศษบางประการเพิ่มเติมแก่สมาชิกคู่พิพาทที่ได้รับ ความเสียหายจากมาตรการที่ไม่สอดคล้องกับกฎของ WTO โดยสิทธิดังกล่าวจะกำหนดไว้ช่วงระยะเวลาหนึ่ง จนมูลค่ารวมของสิทธิประโยชน์ดังกล่าวเทียบเท่าหรือใกล้เคียงกับมูลค่าความเสียหายทางการค้าที่เกิดขึ้น

2.2 การออกมาตรการตอบโต้ต่อรัฐที่ไม่ปฏิบัติตามคำวินิจฉัย หากสมาชิกคู่พิพาทตกลงเรื่องการชดเชยค่าเสียหายไม่ได้ หรือสมาชิกที่ทำผิดกฎ WTO ยังไม่มีการปฏิบัติตามคำวินิจฉัยของคณะกรรมการวินิจฉัยข้อพิพาท หรือองค์กรอุทธรณ์แล้วแต่กรณี สมาชิกคู่พิพาทที่เป็นฝ่ายเสียหายมีสิทธิร้องขอต่อ DSB เพื่อขอให้ออกมาตรการเพิกถอนสิทธิบางประการของสมาชิกคู่พิพาท เพื่อชดเชยความเสียหายทางการค้า และเร่งรัดให้สมาชิกคู่พิพาทที่ยังมีมาตรการขัดกับกฎ WTO ได้ปรับมาตรการดังกล่าวให้สอดคล้องกับกับพันธกรณี ภายใต้ความตกลง WTO โดยเร็วที่สุด

2. การระงับข้อพิพาททางเศรษฐกิจตามกฎบัตรอาเซียน

ความตกลงการค้าสินค้าของอาเซียน (ASEAN Trade in Goods Agreement: ATIGA) ได้กำหนดกลไกการระงับข้อพิพาททางเศรษฐกิจระหว่างรัฐสมาชิกไว้สองกลไกหลักๆ กล่าวคือ หากเกิดข้อพิพาทภายใต้ความตกลงนี้ รัฐสมาชิกอาจให้ the ASEAN Consultations to Solve Trade and Investment Issues (ACT) และ the ASEAN Compliance Monitoring Body (ACB) ตามปฏิญญาว่าด้วยความร่วมมืออาเซียนฉบับที่ 2 (Declaration of ASEAN Concord II: Bali Concord II) เป็นองค์กรหลักในการระงับข้อพิพาท หรือรัฐสมาชิกอาจเลือกดำเนินการตามกลไกที่ระบุไว้ในพิธีสารว่าด้วยกลไกการระงับข้อพิพาทของอาเซียน (ASEAN Protocol on Enhanced Dispute Settlement Mechanism) ก็ได้

The ASEAN Consultations to Solve Trade and Investment Issues (ACT)

คำแนะนำในการจัดตั้ง ACT ปรากฏในภาคผนวกของปฏิญญาว่าด้วยความร่วมมืออาเซียนฉบับที่ 2 โดย ACT อ้างอิงโครงสร้างและระบบการทำงานมาจาก EU SOLVIT เป็นกลไกการปรึกษาหารือและการให้คำแนะนำ มีจุดประสงค์เพื่อแก้ไขปัญหาหรือข้อพิพาทในระดับปฏิบัติการได้อย่างรวดเร็ว

ในทางปฏิบัติแล้ว ACT จัดตั้งเป็น The ASEAN Solutions for Investments, Services and Trade (ASSIST) ซึ่งยังคงหลักการใช้กลไกการปรึกษาหารือ และคำแนะนำจากกลไกนี้ไม่มีสภาพบังคับตามกฎหมาย ASSIST ให้บริการผ่านระบบออนไลน์โดยไม่มีค่าใช้จ่าย เน้นให้คำปรึกษาบริษัทเอกชนที่ตั้งอยู่ในอาเซียน ในประเด็นปัญหาทางการค้าที่มีลักษณะข้ามพรมแดนภายในอาเซียน

The ASEAN Compliance Monitoring Body (ACB)

คำแนะนำในการจัดตั้ง ACB นั้นปรากฏในภาคผนวกของปฏิญญาว่าด้วยความร่วมมืออาเซียนฉบับที่ 2 แต่ไม่ปรากฏว่ามีการจัดตั้งจริงในทางปฏิบัติ มีความตั้งใจจัดตั้ง ACB โดยอ้างอิงโครงสร้างและระบบการทำงานของ the WTO Textile Monitoring Body ในภาคผนวกดังกล่าวยังระบุด้วยว่าคำวินิจฉัยของ ACB ไม่มีสภาพบังคับตามกฎหมาย แต่สามารถเป็นข้อมูลอ้างอิงสำหรับคณะกรรมการวินิจฉัยข้อพิพาทอื่นของอาเซียน เพื่อสร้างแรงกดดันให้รัฐผู้ถูกร้องเรียนปฏิบัติตามคำวินิจฉัย

ASEAN Protocol on Enhanced Dispute Settlement Mechanism

ASEAN Protocol on Enhanced Dispute Settlement Mechanism จัดทำขึ้นที่กรุงเวียงจันทน์ สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เมื่อวันที่ 29 พฤศจิกายน พ.ศ.2547 (ค.ศ.2004) มีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนากลไกระงับข้อพิพาทของอาเซียนซึ่งกล่าวถึงใน Bali Concord II

กลไกระงับข้อพิพาทในพิธีสารฉบับนี้กำหนดให้ที่ประชุมเจ้าหน้าที่อาวุโสด้านเศรษฐกิจอาเซียน (Senior Economic Officials Meeting: SEOM) เป็นองค์กรระงับข้อพิพาท SEOM ทำหน้าที่รับรองการแต่งตั้งคณะกรรมการวินิจฉัยข้อพิพาท รับรองผลการพิจารณาผลการตัดสินของคณะกรรมการดังกล่าว ลงมติอนุญาตให้สมาชิกใช้สิทธิอุทธรณ์และรับรองผลการตัดสินขององค์กรอุทธรณ์ และมีหน้าที่กำกับดูแลสมาชิกให้ปฏิบัติตามคำแนะนำหรือคำตัดสินเมื่อข้อพิพาทเป็นที่สิ้นสุดแล้ว กลไกระงับข้อพิพาทมีขั้นตอนดังต่อไปนี้

1. การปรึกษาหารือ (Consultation)

รัฐผู้ร้องเรียนอาจร้องขอต่อรัฐคู่พิพาทให้มีการหารือเกี่ยวกับข้อพิพาทได้ โดยทำเป็นหนังสือระบุข้อเท็จจริงและข้อกฎหมายเกี่ยวกับประเด็นที่พิพาท พร้อมทั้งแจ้งให้ SEOM ทราบ รัฐผู้ถูกร้องเรียนจะต้องตอบคำร้องขอปรึกษาหารือภายใน 10 วัน นับแต่วันที่ได้รับคำร้อง และจะต้องเข้าร่วมการปรึกษาหารือภายใน 30 วัน นับแต่วันที่ได้รับคำร้อง ทั้งนี้ การปรึกษาหารือจะต้องสิ้นสุดลงภายใน 60 วัน นับแต่วันที่รัฐผู้ถูกร้องเรียนได้รับคำร้อง (ข้อ 3)

2. การใช้คนกลางที่น่าเชื่อถือ การประนีประนอม และการไกล่เกลี่ย (Good Offices, Mediation and Conciliation)

รัฐคู่พิพาทตกลงกันเพื่อใช้คนกลางที่น่าเชื่อถือ การประนีประนอม หรือการไกล่เกลี่ย ในเวลาใดก็ได้ เมื่อกระบวนการเหล่านี้สิ้นสุดลง รัฐผู้ร้องเรียนอาจร้องขอต่อ SEOM ให้พิจารณาแต่งตั้งคณะกรรมการวินิจฉัยข้อพิพาท ถ้ารัฐคู่พิพาทตกลงกันใช้คนกลางที่น่าเชื่อถือ การประนีประนอม หรือการไกล่เกลี่ย กระบวนการเหล่านี้สามารถดำเนินคู่ขนานไปกับกระบวนการพิจารณาโดยคณะกรรมการวินิจฉัยข้อพิพาทก็ได้ นอกจากนี้ เลขาธิการอาเซียน ซึ่งมีหน้าที่และอำนาจตามตำแหน่ง อาจจัดให้มีการใช้คนกลางที่น่าเชื่อถือ การประนีประนอม หรือการไกล่เกลี่ย เพื่อช่วยเหลือสมาชิกในการยุติข้อพิพาท (ข้อ 4)

3. การตั้งคณะกรรมการวินิจฉัยข้อพิพาท (Panel)

ในกรณีรัฐผู้ถูกร้องเรียนไม่ตอบคำร้องขอปรึกษาหารือภายใน 10 วัน นับแต่วันที่ได้รับคำร้อง หรือไม่เข้าร่วมการปรึกษาหารือภายใน 30 วัน นับแต่วันที่ได้รับคำร้อง หรือ การปรึกษาหารือไม่สามารถหาข้อยุติได้ภายใน 60 วัน นับแต่วันที่รัฐผู้ถูกร้องเรียนได้รับคำร้อง รัฐผู้ร้องเรียนอาจร้องขอโดยทำเป็นหนังสือระบุข้อเท็จจริงและข้อกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับข้อพิพาทต่อ SEOM เพื่อให้พิจารณาแต่งตั้งคณะกรรมการวินิจฉัยข้อพิพาท SEOM ต้องพิจารณาให้แต่งตั้งหรือไม่ให้แต่งตั้งภายใน 45 วัน นับแต่วันที่ได้รับคำร้อง

คณะกรรมการวินิจฉัยข้อพิพาทประกอบด้วยกรรมการจำนวน 3 คน หรือถ้ารัฐคู่พิพาทตกลงกัน อาจมีกรรมการได้ถึง 5 คน สำนักงานเลขาธิการอาเซียนเป็นผู้เสนอรายชื่อกรรมการจากรายชื่อผู้ทรงคุณวุฒิของแต่ละรัฐสมาชิกเสนอไว้ล่วงหน้า ทั้งนี้ กรรมการจะต้องไม่ใช่คนชาติเดียวกันกับชาติที่เป็นคู่กรณี เว้นแต่รัฐคู่พิพาทตกลงเป็นอย่างอื่น นอกจากนี้ รัฐคู่พิพาทไม่สามารถคัดค้านการเสนอชื่อกรรมการได้ยกเว้นกรณีมีเหตุผลที่น่าเชื่อถือ

คณะกรรมการวินิจฉัยข้อพิพาทต้องวินิจฉัยข้อพิพาทและจัดทำรายงานคำตัดสินเสนอต่อ SEOM ให้แล้วเสร็จภายใน 60 วัน นับแต่วันที่มีการจัดตั้งคณะกรรมการวินิจฉัยข้อพิพาท ในกรณีพิเศษ

คณะกรรมการวินิจฉัยข้อพิพาทอาจขอขยายเวลาเพิ่มอีก 10 วัน อย่างไรก็ตาม ก่อนส่งรายงานคำตัดสินต่อ SEOM คณะกรรมการวินิจฉัยข้อพิพาทต้องให้โอกาสรัฐคู่พิพาทตรวจทานความถูกต้องของรายงานคำตัดสินดังกล่าวให้เรียบร้อย

SEOM ต้องรับรองรายงานคำตัดสินของคณะกรรมการวินิจฉัยข้อพิพาทภายใน 30 วันนับแต่ได้รับรายงาน เว้นแต่ SEOM มีฉันทามติไม่รับรองรายงานนั้น หรือรัฐคู่พิพาทไม่พอใจกับคำตัดสินและยื่นคำร้องขอตั้งองค์กรอุทธรณ์ (Appellate Body)

4. การอุทธรณ์ (Appellate Review)

องค์กรอุทธรณ์จัดตั้งโดยคณะรัฐมนตรีเศรษฐกิจอาเซียน (ASEAN Economic Ministers: AEM) ประกอบด้วยสมาชิก 7 คน ซึ่งดำรงตำแหน่งวาระละ 4 ปี

ในหลักเกณฑ์ทั่วไป หลังจากรัฐคู่พิพาทยื่นคำร้องขออุทธรณ์คำตัดสินของคณะกรรมการวินิจฉัยข้อพิพาทแล้ว องค์กรอุทธรณ์ต้องพิจารณาคำตัดสินของคณะกรรมการวินิจฉัยข้อพิพาทและเวียนรายงานคำตัดสินขององค์กรอุทธรณ์ภายใน 60 วัน ถ้าไม่สามารถดำเนินการได้ภายใน 60 วัน ต้องยื่นหนังสือต่อ SEOM เพื่อขอขยายเวลาพร้อมชี้แจงเหตุผล อย่างไรก็ตาม กระบวนการทั้งหมดขององค์กรอุทธรณ์นี้ ต้องไม่เกิน 90 วัน

องค์กรอุทธรณ์พิจารณาเฉพาะประเด็นทางกฎหมาย หรือการตีความทางกฎหมายในคำตัดสินของคณะกรรมการวินิจฉัยข้อพิพาท และมีอำนาจในการวินิจฉัยยื่น แก้ไข หรือกลับคำวินิจฉัยของคณะกรรมการวินิจฉัยข้อพิพาท

รายงานคำตัดสินขององค์กรอุทธรณ์จะต้องได้รับการรับรองผลโดย SEOM และโดยรัฐคู่พิพาทภายใน 30 วัน นับแต่วันที่แจ้งเวียนรายงานคำตัดสินแก่รัฐสมาชิกทั้งหมดทราบ

5. การกำกับดูแลให้ปฏิบัติตามคำแนะนำหรือคำตัดสิน (Implementation)

รัฐคู่พิพาทจะต้องปฏิบัติตามคำแนะนำหรือคำตัดสินภายใน 60 วัน นับแต่วันที่คำตัดสินของคณะกรรมการวินิจฉัยข้อพิพาท หรือองค์กรอุทธรณ์แล้วแต่กรณี ได้รับการรับรองผลโดย SEOM แล้ว รัฐคู่พิพาทอาจยื่นคำร้องขอขยายเวลาได้ โดยรัฐคู่กรณีต้องพิจารณาถึงสถานการณ์และความซับซ้อนของการปฏิบัติตามคำแนะนำหรือคำตัดสินนั้นๆ ทั้งนี้ ไม่สามารถปฏิเสธคำร้องขอขยายเวลาโดยไม่มีเหตุผล รัฐที่พิพาทกันต้องตกลงเกี่ยวกับการขยายเวลาให้แล้วเสร็จภายใน 14 วัน นับแต่วันที่คำตัดสินของคณะกรรมการวินิจฉัยข้อพิพาทหรือองค์กรอุทธรณ์ได้รับการรับรองผลโดย SEOM แล้ว (มาตรา 15)

SEOM ยังเป็นองค์กรหลักในการกำกับดูแลให้รัฐคู่พิพาทปฏิบัติตามคำตัดสินของคณะกรรมการวินิจฉัยข้อพิพาทหรือองค์กรอุทธรณ์ภายในระยะเวลาที่กำหนด รัฐที่ต้องปฏิบัติตามคำตัดสินจะต้องรายงานเกี่ยวกับมาตรการที่ได้รับการปรับปรุงให้สอดคล้องกับคำตัดสินมาให้ SEOM ทราบเป็นระยะ รายงานนี้จะบรรจุอยู่ในวาระการประชุมของ SEOM จนกว่าประเด็นพิพาทจะยุติ ดังนั้น รัฐที่ต้องปฏิบัติตามคำตัดสินจะต้องส่งรายงานเป็นหนังสืออย่างน้อย 10 วันก่อนถึงวันประชุมของ SEOM

หากรัฐที่ต้องปฏิบัติตามคำตัดสินมีข้อสงสัยเกี่ยวกับคำตัดสินนั้น คณะกรรมการวินิจฉัยข้อพิพาทจะแจ้งเวียนรายงานคำตัดสินภายใน 60 วัน นับแต่วันที่ได้รับการร้องขอ ถ้าคณะกรรมการวินิจฉัยข้อพิพาทไม่สามารถดำเนินการได้ภายใน 60 วัน ให้ทำหนังสือแจ้ง SEOM เพื่อขอขยายเวลาพร้อมเหตุผล ทั้งนี้ ต้องแจ้งเวียนรายงานคำตัดสินภายใน 90 วัน

หากรัฐคู่พิพาทไม่ปฏิบัติตามคำตัดสิน จะมีการเจรจาเพื่อกำหนดมาตรการชดเชย (Compensation) หรือการพิจารณาเพื่อใช้มาตรการงดเว้นการให้สิทธิประโยชน์ทางการค้าตามข้อตกลงทางการค้าที่มีอยู่ (Suspension of Concessions)

5.1 มาตรการชดเชย (Compensation)

หากรัฐคู่พิพาทไม่ปฏิบัติตามคำตัดสินภายใน 60 วันหรือภายในกรอบระยะเวลาที่กำหนดไว้ในมาตรา 15 รัฐคู่พิพาทต้องเข้ากระบวนการเจรจาภายในกรอบระยะเวลาในมาตรา 15 ดังกล่าว หากไม่สามารถกำหนดมาตรการชดเชยภายในอีก 20 วันนับจากวันที่ครบระยะเวลาที่กำหนดตามมาตรา 15 รัฐผู้ร้องเรียนอาจขอให้ SEOM ใช้มาตรการงดเว้นการให้สิทธิประโยชน์ทางการค้าตามข้อตกลงทางการค้าที่มีอยู่กับรัฐที่ไม่ปฏิบัติตามคำตัดสิน

5.2 มาตรการงดเว้นการให้สิทธิประโยชน์ทางการค้าตามข้อตกลงทางการค้าที่มีอยู่ (Suspension of Concessions)

SEOM พิจารณาเพื่ออนุมัติใช้มาตรการงดเว้นการให้สิทธิประโยชน์ฯ ภายใน 30 วันนับจากวันที่ครบระยะเวลาที่กำหนดตามมาตรา 15 เว้นแต่ SEOM มีฉันทามติไม่ใช้มาตรการนี้ อย่างไรก็ตาม หากรัฐที่ต้องปฏิบัติตามคำตัดสินไม่เห็นด้วยกับระดับของการใช้มาตรการงดเว้นการให้สิทธิประโยชน์ฯ อาจร้องขอให้มีการใช้อินญาโตตุลาการ (Arbitration) คณะอนุญาโตตุลาการประกอบด้วยสมาชิกชุดเดิมของคณะกรรมการวินิจฉัยข้อพิพาท หรือจัดตั้งขึ้นใหม่โดยเลขาธิการอาเซียน การดำเนินการพิจารณาของคณะอนุญาโตตุลาการต้องแล้วเสร็จภายใน 60 วัน นับจากวันที่ครบระยะเวลาที่กำหนดตามมาตรา 15 ระหว่างนี้จะไม่มีการใช้มาตรการงดเว้นการให้สิทธิประโยชน์ฯ ใดๆ

คำตัดสินของอนุญาโตตุลาการถือเป็นสิ้นสุด และ SEOM ต้องได้รับแจ้งเกี่ยวกับคำตัดสินนั้นทันที พร้อมทั้งอนุมัติการใช้มาตรการตามคำตัดสินของอนุญาโตตุลาการ

ในกรณีที่ข้อพิพาททางเศรษฐกิจไม่ใช่ข้อพิพาทที่เกี่ยวข้องกับความตกลงในภาคผนวก 1 ของพิธีสารเวียงจันทน์ ค.ศ. 2004 คู่กรณีในข้อพิพาทดังกล่าว อาจอาศัยกลไกการระงับข้อพิพาทตามกฎบัตรอาเซียน ซึ่งถือเป็นบทกฎหมายทั่วไปในการระงับข้อพิพาทต่าง ๆ ของรัฐสมาชิกอาเซียน อันได้แก่ พิธีสารของกฎบัตรอาเซียนว่าด้วยกลไกการระงับข้อพิพาท (Protocol to the ASEAN Charter on Dispute Settlement Mechanisms: Hanoi Protocol 2010) ซึ่งจัดทำขึ้น ณ กรุงฮานอย ประเทศเวียดนาม ในปี ค.ศ. 2010¹ โดยกลไกการระงับข้อพิพาทตาม Hanoi Protocol 2010 มีกระบวนการดังต่อไปนี้

1. การปรึกษาหารือ (Consultation)

รัฐผู้ร้องเรียนอาจร้องขอต่อรัฐคู่พิพาทให้มีการหารือเกี่ยวกับข้อพิพาทได้ โดยทำเป็นหนังสือระบุข้อเท็จจริงและข้อกฎหมายเกี่ยวกับประเด็นที่พิพาท พร้อมทั้งส่งสำเนาให้เลขาธิการอาเซียนเพื่อแจ้งให้รัฐสมาชิกอื่นทราบ โดยรัฐผู้ถูกร้องเรียนจะต้องตอบคำร้องขอปรึกษาหารือภายใน 30 วัน นับแต่วันที่ได้รับคำร้อง และจะต้องเข้าร่วมการปรึกษาหารือภายใน 60 วัน นับแต่วันที่ได้รับคำร้อง ทั้งนี้ การปรึกษาหารือจะต้องสิ้นสุดลงภายใน 90 วัน นับแต่วันที่รัฐผู้ถูกร้องเรียนได้รับคำร้อง เว้นแต่ คู่พิพาทจะตกลงไว้เป็นอย่างอื่น (ข้อ 5)

¹ พิธีสารฉบับนี้จะมีผลบังคับใช้เมื่อรัฐสมาชิกให้สัตยาบันครบ 10 ประเทศ ซึ่งในปัจจุบันเหลือเพียงประเทศสิงคโปร์ที่ยังไม่ให้สัตยาบัน <http://agreement.asean.org/agreement/detail/42.html>

2. การใช้คนกลางที่น่าเชื่อถือ การประนีประนอม และการไกล่เกลี่ย (Good Offices, Mediation and Conciliation)

รัฐคู่พิพาทตกลงกันเพื่อร้องขอ ต่อประธานอาเซียนหรือเลขาธิการอาเซียน ซึ่งมีหน้าที่และอำนาจตามตำแหน่ง ในการจัดให้มีการใช้คนกลางที่น่าเชื่อถือ การประนีประนอม หรือการไกล่เกลี่ย ในเวลาใดก็ได้ โดยกระบวนการเหล่านี้จะไม่กระทบต่อสิทธิและหน้าที่ของรัฐคู่พิพาทในการดำเนินการเพื่อระงับข้อพิพาทตามช่องทางอื่นแต่อย่างใด (ข้อ 6) โดยหากรัฐคู่พิพาทตกลงกันได้ จะมีการทำข้อตกลงเป็นหนังสือเพื่อยุติข้อพิพาทต่อไป (ข้อ 7)

3. การอนุญาโตตุลาการ (Arbitration)

ในกรณีที่รัฐผู้ถูกร้องเรียนไม่ตอบคำร้องขอปรึกษาหารือของรัฐผู้ร้องเรียนภายใน 30 วัน นับแต่วันที่ได้รับคำร้อง รัฐผู้ถูกร้องเรียนไม่เข้าร่วมการปรึกษาหารือภายใน 60 วัน นับแต่วันที่ได้รับคำร้อง หรือการปรึกษาหารือไม่อาจระงับข้อพิพาทได้ภายใน 90 วัน หรือในระยะเวลาที่รัฐคู่พิพาทตกลงกัน นับแต่วันที่ได้รับคำร้อง รัฐผู้ร้องเรียนอาจทำหนังสือประกอบด้วยข้อเท็จจริงและข้อกฎหมายที่เพียงพอต่อรัฐผู้ถูกร้องเรียนให้มีการแต่งตั้งคณะอนุญาโตตุลาการ (Arbitral Tribunal) ขึ้นเพื่อระงับข้อพิพาท และจะต้องส่งสำเนาคำร้องให้เลขาธิการอาเซียนเพื่อแจ้งให้รัฐสมาชิกอื่นทราบ (ข้อ 8) โดยอาจแบ่งการดำเนินการได้เป็น 2 กรณี ดังนี้

3.1 กรณีที่รัฐผู้ถูกร้องเรียนให้ความยินยอมให้แต่งตั้งคณะอนุญาโตตุลาการภายใน 15 วัน นับแต่วันที่ได้รับคำร้อง (คู่กรณีอาจตกลงให้ขยายระยะเวลาได้ แต่ต้องไม่เกิน 30 วัน นับแต่วันที่รัฐผู้ถูกร้องเรียนได้รับคำร้อง)

คณะอนุญาโตตุลาการจะถูกตั้งขึ้น โดยจะประกอบด้วยอนุญาโตตุลาการจำนวน 3 คน ซึ่งแต่ละฝ่ายแต่งตั้งฝ่ายละ 1 คน และประธานคณะอนุญาโตตุลาการซึ่งมาจากการตกลงร่วมกันของคู่พิพาท (หากตกลงไม่ได้ประธานคณะมนตรีประสานงานฯ จะเป็นผู้แต่งตั้ง) โดยประธานคณะอนุญาโตตุลาการจะต้องไม่ใช่คนชาติเดียวกันกับชาติที่เป็นคู่กรณี (ข้อ 11)

3.2 กรณีที่รัฐผู้ถูกร้องเรียนไม่ยินยอมให้ตั้งคณะอนุญาโตตุลาการ หรือไม่ให้ความยินยอมภายในระยะเวลาที่กำหนด

รัฐผู้ร้องเรียนอาจส่งเรื่องพิพาทให้คณะมนตรีประสานงานอาเซียน (ASEAN Coordinating Council)² ต่อไป (ข้อ 8) ซึ่งคณะมนตรีประสานงานฯ อาจให้คู่กรณีระงับข้อพิพาทโดยการใช้คนกลางที่น่าเชื่อถือ การประนีประนอม การไกล่เกลี่ย หรือการอนุญาโตตุลาการ โดยคณะมนตรีประสานงานฯ จะต้องแจ้งผลการพิจารณาในการระงับข้อพิพาทภายใน 45 วัน นับแต่วันที่ได้รับเรื่อง และอาจขยายเวลาได้ไม่เกิน 30 วัน ทั้งนี้ หากคณะมนตรีประสานงานฯ ไม่อาจหาข้อสรุปได้ จะต้องส่งเรื่องให้ที่ประชุมสุดยอดอาเซียน (ASEAN Summit) พิจารณาต่อไป (ข้อ 9)

² ข้อ 8 กฎบัตรอาเซียน กำหนดให้คณะมนตรีประสานงานอาเซียนประกอบด้วยรัฐมนตรีต่างประเทศอาเซียนและประชุมกันอย่างน้อยสองครั้งต่อปี

4. การปฏิบัติตามคำชี้ขาดของคณะอนุญาโตตุลาการและข้อตกลงระงับข้อพิพาท

คู่พิพาทจะต้องปฏิบัติตามคำชี้ขาดของคณะอนุญาโตตุลาการและข้อตกลงระงับข้อพิพาทที่เกิดจากการใช้คนกลางที่น่าเชื่อถือ การประนีประนอม และการไกล่เกลี่ย โดยรัฐที่ต้องปฏิบัติตามพันธกรณีดังกล่าว จะต้องรายงานเป็นหนังสือต่อเลขาธิการอาเซียนด้วย (ข้อ 16)

3. สภาพปัญหา

3.1 ปัญหาการระงับข้อพิพาทตามพิธีสารว่าด้วยกลไกการระงับข้อพิพาทของอาเซียน (ASEAN Protocol on Enhanced Dispute Settlement Mechanism – EDSM)”

3.1.1 กลไกการระงับข้อพิพาททางเศรษฐกิจของอาเซียน อาเซียนได้นำกลไกการระงับข้อพิพาทขององค์การการค้าโลก (WTO) มาเป็นต้นแบบในการระงับข้อพิพาททางเศรษฐกิจของอาเซียนก็ตาม แต่ได้มีการปรับลดระยะเวลาให้แตกต่างจากการระงับข้อพิพาทขององค์การการค้าโลก (WTO) ในขั้นตอนการจัดตั้งคณะกรรมการวินิจฉัยข้อพิพาท หรือการจัดทำรายงานคำตัดสินหรือการรับรองรายงานของคณะกรรมการวินิจฉัยข้อพิพาท ซึ่งการลดระยะเวลาดังกล่าว ทำให้กำหนดระยะเวลาในแต่ละขั้นตอนมีความกระชั้นชิดจนทำให้ไม่สามารถปฏิบัติได้จริงเมื่อเกิดกรณีพิพาทระหว่างรัฐสมาชิก

3.1.2 Forum Shopping : ไม่มีบทบัญญัติที่ห้ามใช้กระบวนการอื่น (WTO DSU Art.23)

3.1.3 ไม่มีข้อกำหนดให้คำนึงถึงสถานะทางเศรษฐกิจของรัฐสมาชิก (WTO DSU Art.21)

3.1.4 การระงับข้อพิพาทตาม EDSM 2004 รัฐสมาชิกต้องรับผิดชอบค่าใช้จ่ายเองทั้งหมด อาจทำให้รัฐสมาชิกคู่พิพาทไม่เลือกใช้การระงับข้อพิพาทตามที่ EDSM 2004 ได้กำหนดไว้ ซึ่งแตกต่างจากการระงับข้อพิพาทขององค์การการค้าโลก (WTO) ที่ค่าใช้จ่ายในการระงับข้อพิพาทเป็นการใช้งบประมาณของ WTO โดยรัฐสมาชิกคู่พิพาทไม่ต้องรับผิดชอบค่าใช้จ่ายแต่อย่างใด

3.2 ปัญหาของพิธีสารของกฎบัตรอาเซียนว่าด้วยกลไกการระงับข้อพิพาท (Protocol to the ASEAN Charter on Dispute Settlement Mechanisms: Hanoi Protocol 2010)

3.2.1 การใช้หลัก Consensus ในการมีมติในเรื่องใด ย่อมไม่สามารถเกิดขึ้นได้อย่างแน่นอน เนื่องจากรัฐสมาชิกคู่พิพาท ซึ่งเป็นรัฐที่เสียประโยชน์จะไม่เห็นด้วยกับคำตัดสินขององค์การวินิจฉัยข้อพิพาท

3.2.2 การไม่มีมาตรการลงโทษกรณีไม่ปฏิบัติตามคำวินิจฉัย อาจทำให้รัฐสมาชิกที่เป็นฝ่ายเสียประโยชน์ไม่สามารถให้คู่กรณีปฏิบัติตามคำวินิจฉัยของคณะกรรมการวินิจฉัยข้อพิพาทได้

4. ข้อเสนอแนะ

4.1 การระงับข้อพิพาททางเศรษฐกิจของอาเซียน ควรมีการปรับปรุงเพื่อให้สามารถระงับข้อพิพาทระหว่างรัฐสมาชิกซึ่งเป็นคู่พิพาทได้อย่างแท้จริง โดยการนำกลไกการระงับข้อพิพาทขององค์การการค้าโลก (WTO) มาให้ครบถ้วน เช่น การกำหนดกรอบระยะเวลาของแต่ละขั้นตอน การห้าม Forum Shopping ฯลฯ

4.2 ประเทศไทยควรมีบทบาทนำในการใช้กลไกของอาเซียนในการระงับข้อพิพาท

4.3 อาเซียนควรลดความอ่อนแอในตัวเอง เนื่องจากในการลงมติของอาเซียน อาเซียนใช้หลัก Consensus และ Hanoi Protocol 2010 ก็ใช้หลัก Consensus เช่นเดียวกัน แต่การลงมติในการระงับข้อพิพาทตาม

EDSM 2004 ใช้หลัก negative consensus อาเซียนจึงมีความอ่อนแอในตัวเอง ซึ่งอาจต้องแก้ไขโดยการใช้วิธีการทูต เพื่อให้อาเซียนมีแนวทางที่ชัดเจน

เอกสารอ้างอิง

ประสิทธิ์ เอกบุตร. 2550. การระงับข้อพิพาททางการค้าของไทยใน WTO. โครงการ WTO watch (จับตากระแสองค์การการค้าโลก). กรุงเทพฯ.

สำนักเจรจาการค้าพหุภาคี กรมเจรจาการค้าระหว่างประเทศ. 2553. กลไกระงับข้อพิพาทของ WTO. กรุงเทพฯ.

https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/dsu_e.htm

<http://agreement.asean.org/agreement/detail/42.html>

<http://www.mfa.go.th/asean/contents/files/asean-media-center-20121203-180519-958411.pdf>